

УДК 343.973

Юлія Сказко,

здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ РОЗБІЙНІ НАПАДИ НА БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ ТА ІНКАСАТОРІВ

Стаття присвячена дослідженню та розробці кримінологічної характеристики осіб злочинців, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, проаналізовано сучасну кримінологічну ситуацію, що склалася в сфері вчинення розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів, а також розроблено систему заходів, що підвищать ефективність профілактики щодо вчинення розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа злочинця, запобігання злочинності, ознаки особи злочинця.

Історія розвитку нашої держави і суспільства переконливо свідчить про те, що злочинність зростає тоді, коли держава знаходиться в кризовій ситуації. В даний час Україна проходить через низку реформаційних потрясінь, гібридну війну в Донецькій і Луганській областях та, відповідно, відчуває на собі комплекс негативних наслідків, серед яких не останнє місце посідає і зростання злочинності, яке загрожує безпеці людини, суспільства, держави.

Особливу тривогу викликає зростання в останні роки корисливо-насильницької злочинності. Розбій — це один з найбільш поширених й активно прогресуючих злочинів, що входить у блок корисливо-насильницьких. Тенденція зростання говорить про «популяризацію» розбоїв та розбійних нападів, у тому числі на банківські установи та інкасаторів у кримінальному середовищі. Даний вид злочину стає найбільш оптимальним і привабливим способом швидкого збагачення [1].

У період із 2005 по 2013 рік в Україні злочинці вчинили близько 500 розбійних нападів на банківські установи [2, с. 53–54].

У Національному банку України заявляють, що підрозділи українських банків у 2014 р. на Донеччині зазнали збитків на суму 15 млн грн через напади сепаратистів [3].

Аналіз досліджень та публікацій показує, що особистість злочинця раніше вив-

чалася як структурний елемент кримінологічної характеристики розбою в роботах таких вітчизняних науковців, як О. М. Бандурка, В. П. Ємельянов, Л. М. Кривоченко, Г. Л. Крігер, В. Г. Кундеус, В. М. Куц, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, М. П. Михайлов, М. І. Панов, В. М. Трубников, а також іноземних вчених Г. М. Борзенкова, В. О. Владимірова, Л. Д. Гаухмана, М. А. Гельфера, А. І. Долгової, М. М. Ісаєва, В. В. Лунєєва, Ю. І. Ляпунова, І. С. Тішкевича та інших криміналістів.

Також істотну роль при написанні статті зіграли праці зарубіжних авторів, присвячені методиці побудови психологічного профілю злочинця, таких як: Е. Буржесс, Ж. Вірна, Д. Дуглас, М. Олшейкер, Р. Ресслер, С. Хартман та ін.

Метою даної статті є розробка кримінологічної характеристики осіб злочинців, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, виявлення реальної сучасної кримінологічної ситуації, що склалася в сфері вчинення розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів, а також вироблення заходів, що підвищать ефективність профілактики, щодо даних видів злочинів.

Вчення про особу злочинця має як науково-пізнавальне, так і практичне значення, конкретизуючи у собі проблеми детермінації розбійних нападів на банківські установи та боротьби з ними. Успішне запобігання цим злочинам мож-

ливе лише тоді, коли увагу буде сконцентровано на особистості злочинця, оскільки саме вона є носієм причин їх вчинення. Можна стверджувати, що ця особистість — основна і найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, що породжують таку поведінку, повинні бути безпосереднім об'єктом запобіжного впливу. Тому проблема особистості злочинця є головною та водночас найбільш складною проблемою кримінології [2, с. 88].

Надаючи узагальнену характеристику осіб злочинців, необхідно мати на увазі, що цей контингент становлять особи, які істотно відрізняються за віком, соціальним статусом, розвиненістю і стійкістю деформації, антигромадської орієнтації та готовності до вибору варіанта злочинної поведінки. Виходячи з цих відмінностей, у кримінологічній літературі за характером вчинюваних злочинів виділяються такі типи осіб, як: насильницько-агресивний, корисливий, корисливо-насильницький, дезадаптивний. Водночас за глибиною антисуспільної спрямованості виділяють п'ять типів злочинців: випадковий, ситуаційний, нестійкий, злісний [4, с. 219].

У теорії юридичної науки існують різні підходи до структурування криміналістично значимої інформації про особу злочинця, зокрема Р. Л. Ахмедшиним було розроблено структуру криміналістичної характеристики особистості злочинця, в якій виділено наступні елементи: 1) особистісний рівень цінностей злочинця (що становить інтерес для людини в зовнішньому світі); 2) особистісний рівень відносин злочинця (чим керується людина для досягнення свого інтересу); 3) особистісний рівень домагань злочинця (як реалізує людина свій інтерес) [5].

Поряд з цим М. І. Прохоровою було виявлено риси осіб, які вчиняють розбійні напади: 1) значне збільшення рівня злочинців, раніше судимих за корисливо-насильницькі злочини; 2) більше половини злочинців, не мали постійного джерела доходів; 3) серед злочинців зросла кількість неповнолітніх, схильних до антигромадського способу життя; 4) вказаний контингент злочинців помолодшав, більшу частину грабежів і розбійних нападів скоюють особи чоловічої статі у віці від 21 до 25 років; 5) пере-

важну частину злочинців стали складати особи, які не мають сім'ї [6].

Щодо особливостей рис осіб, які вчиняють напади на банківські установи та інкасаторів, можна зазначити наступне. Як показує наше дослідження, за соціально-демографічними даними розбійні напади на банківські установи у переважній більшості вчиняють чоловіки. Якщо серед загальної сукупності розбійних нападів питома вага жінок складає 6,5%, то серед злочинів, пов'язаних із нападами на банки, — лише 1,2%. Домінування чоловічого фактора, як свідчить аналіз кримінальних справ, обумовлено тим, що вчинення розбійних нападів на банківські установи, як правило, пов'язано з необхідністю застосування фізичної сили, що, за фізіологічними можливостями, притаманно чоловікам. Ми погоджуємось з думкою А. М. Ключко та В. А. Мисливого, що застосування вогнепальної зброї або інших знарядь при вчиненні розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів також вимагає певних навичок і вмінь, яких бракує жінкам [2, с. 76].

Залежно від віку злочинців можна зробити висновки про криміногенну активність певних вікових груп. Так, за статистичними даними МВС України, більше половини всіх злочинів вчиняють особи віком 16—29 років, але найбільш криміногенною групою населення, що виділяється статистикою, є особи віком 30—49 років: їхня частка у структурі злочинності наближається до 47%. Саме вони вчиняють близько 36% особливо тяжких і 35% тяжких злочинів.

Треба зазначити, що у Західній Європі та США такі злочини нерідко вчиняються людьми похилого віку [7]. Так, у ФРН завершився судовий процес над найстарішими грабіжниками банків у країні. Журналісти назвали підсудних «банда дідів». Це троє літніх людей 64, 73 і 74 років. В одного — хронічні захворювання, в іншого — сильна гіпертонія. Але це не завадило їм вчинити напади на 14 банків. Кожного разу вони лякали охорону, погрожуючи муляжем гранати й пістолетами [8].

З урахуванням особливостей об'єктів посягання злочинці вчиняли розбійні напади на банківські установи з проникненням до приміщення або іншого сховища у 94,0% випадків, в інших ситу-

аціях — безпосередньо біля цих установ при здійсненні інкасації.

Аналіз показує, що у 55,2% випадків злочинці вчиняли розбійні напади за попередньою змовою групою осіб, склад якої становив переважно від двох до чотирьох осіб, при цьому 44,1% із них вже раніше вчиняли злочини. При цьому простежується, що чим більше особа має судимостей за грабежі і розбої, тим частіше її злочинна діяльність у подальшому відбувається у складі групи.

На думку Н. М. Кожуханова, специфічні особливості осіб, які вчиняють розбій у групі, втілюються в наступних основних ознаках: переважно це чоловіки (96%), здорові психічно і фізично (84%), однак 11% з них мали фізичну або психічну недугу, а 2% були інвалідами; вік кожного другого засудженого за розбій — від 18 до 25 років, також кримінально активні вікові групи від 26 до 29 років (18%) та неповнолітні (16%); злочинці мають низький освітній рівень (54%), схильні до маргінального способу життя, не перебувають у шлюбі (80%); до моменту грабежу чи розбою в групі вони вже мають кримінальний досвід (69%) [1].

Останніми роками, як свідчать статистичні дані МВС, розширилося коло осіб, схильних до групових розбоїв. При цьому учасники групи грабіжників і розбійників — не завжди маргінали, як це прийнято вважати. Так, за даними статистичних досліджень, у 29% випадків вони мають постійне джерело доходу.

Дані про соціальний стан та рід занять осіб, які вчинили розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, показують, що 50% злочинців до моменту вчинення злочину не були одружені або були розлучені. Вибіркові дослідження взагалі демонструють, що серед осіб, які вчиняють майнові злочини, високою є питома вага осіб, які не перебували у шлюбі, або осіб, чий сім'ї розпалася. Можна обґрунтовано передбачити, що останнє пов'язане з наявністю серед них значного числа осіб, які постійно ведуть антисуспільний спосіб життя [2, с. 79–80].

Дослідження показує, що більшість осіб, які вчинили злочинні посягання на банківські установи та інкасаторів, характеризуються середнім рівнем загальноосвітніх знань, вузьким світоглядом, бажанням компенсувати обмежені мате-

ріальні можливості за рахунок небезпечного злочинного промислу.

За іншими соціально-рольовими ознаками (освіта, професія, наявність чи відсутність роботи, матеріальне становище тощо) необхідно зазначити таке. За вибірковими даними рівень освіти осіб, винних у вчиненні розбійних нападів на банківські установи, та інкасаторів, це, як правило, неповна середня (2,8%), середня (80,7%), спеціально-професійна (7,0%) та вища (9,5%) [2, с. 80].

Вітчизняні кримінологи виділяють такі ознаки особи злочинця: 1) соціально-демографічну, 2) кримінально-правову, 3) морально-психологічну характеристики [9, с. 20]. Зупинимося на них детальніше.

Соціально-демографічні ознаки особистості значною мірою визначають її соціальні ролі та є важливим фактором у формуванні моральних і психологічних якостей особи. Треба відзначити, що суб'єкти розглядуваних злочинів відрізняються негативним або байдужим ставленням до виконання своїх суспільних обов'язків, додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб, егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів тощо [10].

У цілому особам, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, властиві такі загальні етично-психологічні ознаки, як одностороння примітивно-споживча орієнтація, перебільшене уявлення про значення матеріальних благ, негативне ставлення до інтересів суспільства та громадян, заперечення загальноновизнаних цінностей.

Особи, які здійснюють вказані напади, з великою зневагою ставляться до соціальних норм й етичних цінностей, за психологічною характеристикою та мірою виявлення особистих властивостей найбільш близькі до осіб, що вчиняють насильницькі злочини. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що розбійні напади на банки та інкасаторів завжди характеризуються насильством, яке застосовується не лише до конкретної особи, а й до будь-кого, хто заважає злочинцю заволодіти грошовими коштами. Такі розбійні напади нерідко пов'язані із заплідненням тяжких тілесних ушкоджень або вбивствами потерпілих. Це свідчить про те, що, особи, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, психологічно готові до застосуван-

ня будь-якого ступеня насильства у тому випадку, якщо це необхідно для досягнення поставленої мети — заволодіння бажаними цінностями.

Вольові властивості особи полягають у вмінні свідомо регулювати свою поведінку, здатності приймати і виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети. Необхідно констатувати, що переважна частина злочинців має сильні вольові якості, але вони спрямовані на задоволення антисуспільних потреб та інтересів. Тому інші з них, які характеризуються слабкою волею, піддатливістю, неспроможністю протистояти цьому впливу, втягаються у спільну злочинну діяльність [11].

Протидія злочинності не може орієнтуватися лише на індивідуальну неповторність кожної особи, однак вона повинна враховувати неоднорідність контингенту злочинців. Вчинення злочинів для 60% злочинців цієї групи є одним з основних, а нерідко тільки основним джерелом їх існування.

Значна кількість злочинців, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів, — це люди, які втратили роботу за скороченням штатів, або такі, що мають кредит у банку. Не маючи можливостей для сплати боргів та піддаючись впливу з боку злочинного середовища, вони стають на злочинний шлях.

Так, наприклад, озброєні бойовики, які пограбували декілька відділень банків у Маріуполі, виявилися боржниками банківських установ. Про це повідомила прес-служба ПриватБанку з посиланням на результати розслідування нападу на відділення в Маріуполі, проведеного службою безпеки банку. У ході розслідування обставин нападу встановлено особи всіх зловмисників, у тому числі ватажка бойовиків, який називав себе «воєнним комендантом ДНР». Ним виявився Андрій Борисов, заборгованість якого, за даними банку, тільки за кредитом, узятим у ПриватБанку, складає декілька десятків тисяч гривень [12].

Іншою категорією є злочинці, які після звільнення з місць позбавлення волі не можуть працевлаштуватися. Їх кількість складає 5—7%.

З огляду на вищезазначене комплексне вивчення особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих

ознак, які часто поверхово характеризують особу, а повинно проводитися з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією повнішого виявлення чинників генезису особи злочинця для застосування адекватних заходів превенції вчинення нею нових злочинів [13, с. 43].

Таким чином узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна сформулювати такі висновки. Чинники, пов'язані з формуванням особистості злочинців, які вчиняють розбій, багато в чому схожі з чинниками, що формують особу злочинців, які вчиняють розбійні напади на банківські установи та інкасаторів. Відповідно, комплекс заходів щодо попередження цих злочинів може базуватись на комплексі заходів попередження корисливо-насильницьких злочинів. Але особливу увагу слід приділити організаційним та технічним заходам, а також покращенню взаємодії правоохоронних органів та банків у частині унеможливлення використання вкрадених коштів. На нашу думку, саме ці фактори впливають на ситуацію скоєння даних злочинів та сприяють прийняттю злочинцем рішення про вчинення злочину. До цих факторів належать:

- 1) засоби охорони приміщень банків;
- 2) належні засоби безпеки та використання технічних засобів при здійсненні інкасації;
- 3) проведення навчання для інкасаторів з метою забезпечення їхньої безпеки, оточуючих та збереження матеріальних цінностей.

Основними причинами і умовами, що сприяють зростанню корисливо-насильницької злочинності в Україні та вчиненню розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів у сучасних умовах є: високий рівень безробіття; відсутність матеріальних засобів до існування; тимчасове важке матеріальне становище; алкоголізм чи зловживання спиртними напоями; негативний вплив мікросередовища (негативний вплив близьких, знайомих, друзів); установка на збагачення будь-якими засобами; слабка захищеність банків; інкасація без належних заходів безпеки; наявність у значній частині злочинців незаконно придбаній зброї.

Враховуючи результати нашого дослідження, пропонуємо комплекс заходів запобігання вчиненню розбійних нападів

дів на банківські установи та інкасаторів: 1) активізація діяльності засобів масової інформації в частині створення і нарощення соціальної реклами, що пропагує вигідність законслухняної і безперспективності протиправної поведінки; 2) покращення технічного оснащення банків; 3) здійснення інкасації коштів лише з дотриманням належних заходів безпеки; 4) організація спеціального обліку осіб, схильних до скоєння розбійних нападів; 5) посилення контролю органів внутрішніх справ за особами, що звільнилися з місць позбавлен-

ня волі, відбували покарання за розбійні напади на банківські установи та інкасаторів; 6) створення загальнодержавної бази інформації про осіб, причетних до вчинення розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів; 7) обмін інформацією між правоохоронними органами, судом, прокуратурою, службами безпеки банків для актуалізації комплексу заходів, які здійснюються з метою запобігання вчиненню розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів.

ПРИМІТКИ

1. Кожуханов М. М. Кримінологічна характеристика і попередження органами внутрішніх справ групових грабежів і розбоїв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 [Електронний ресурс] / Микола Михайлович Кожуханов. — Москва, 2008. — Режим доступу <http://www.dissercat.com/content/kriminologicheskaya-kharakteristika-i-preduprezhdenie-organami-vnutrennikh-del-gruppovykh-g-0#ixzz3nitSGi9M>.

2. Розбійні напади на банківські установи: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / А. М. Ключко, В. А. Мисливий. — Суми : Сумський державний університет, 2014. — 253 с.

3. Українські банки через напади сепаратистів втратили 15 млн грн — НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zik.ua/ua/news/2014/05/16/ukrainski_banky_cherez_napady_separatystiv_vtratily_15 mln_grn_nbu_488567.

4. Кальман А. Г. Понятийный аппарат современной криминологии, Терминологический словарь / А. Г. Кальман, И. А. Христич ; под общ. ред. чл.-кор. НАПрН Украины, д-ра юрид. наук, проф. В. В. Голины. — Х. : Изд-во ООО «Гимназия», 2005. — С. 219.

5. Ахмедшин Р. Л. Криміналістична характеристика особи злочинця : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 [Електронний ресурс] / Раміль Линарович Ахмедшин. — Томск, 2006. — Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/kriminalisticheskaya-kharakteristika-lichnosti-prestupnika#ixzz3nis9Cet0>.

6. Прохорова Марина Іванівна. Попередження грабежів і розбоїв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.08 [Електронний ресурс] / М. І. Прохорова. — Москва, 2006. — Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/preduprezhdenie-grabezheirazboev#ixzz3nitnT2mf>.

7. Commercial and Bank Robbery John D. McCluskey, Jeffrey M. Cancino [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396607/obo-9780195396607-0174.xml>.

8. Банда дідів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.azbukadeneg.com/relax/amerikanka-ograbila-bank.html>.

9. Голина В. В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи : навч. посіб. / В. В. Голина. — Х. : НЮАУ, 1997. — 52 с.

10. Theoretical Explanations [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://clas.wayne.edu/multimedia/crj/files/sample_masters_essay.pdf.

11. John E. Douglas, Ann W. Burgess, Allen G. Burgess, Robert K. Ressler. Crime classification manual [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bookfinder.com/author/john-e-douglas/>.

12. Бойовики ДНР, які пограбували відділення банків у Маріуполі, виявилися злісними боржниками [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://privatbank.ua/news/bojeviki-dnr-ograbivshije-otdelenija-bankov-v-mariupole-okazalis-zlostnymi-dolzchnikami/>.

13. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания / В. М. Трубников. — Х. : Основа, 1990. — 173 с.

Сказко Юлія. Кримінологічна характеристика личности преступников, совершающих разбойные нападения на банковские учреждения и инкассаторов.

Статья посвящена исследованию и разработке кримінологической характеристики личности преступников, совершающих разбойные нападения на банковские учреждения и инкассаторов, проанализирована современная кримінологическая ситуация в сфере совершения разбойных нападений на банковские учреждения и инкассаторов, а также разработана система мер, которые повысят эффективность профилактики совершения разбойных нападений на банковские учреждения и инкассаторов.

Ключевые слова: кримінологическая характеристика, личность преступника, предупреждение преступности, признаки личности преступника.

Skazko Julia. Criminological characteristics of criminal identities committing assaults at banking institutions and collectors.

The article is devoted to research and development of criminological characteristics of criminal identities committing assaults at banking institutions and collectors, determination of the current criminological situation in the sphere of assaults at banking institutions and collectors as well as working out measures to increase efficiency of such crime prevention.

Key words: criminological characteristics, the identity of the offender, crime prevention, signs of offender.